

MEVLİT VE TÜRK EDEBİYATINDA MEVLİT TÜRÜ

Semra ALYILMAZ*

Dilimize Arapça'dan giren ve en fazla kullanılan yabancı kökenli kelimelerden biri olma özelliği taşıyan mevlit kelimesi için sözlüklere, kaynak eserlere bakıldığında genelde bir birine benzer anlamlandırmalar ve açıklamalarla karşılaşılır:

mevlid (a. i. velâdet'den. c: mevâlid). 1. İnsanın doğduğu yer. 2. Doğma, dünyaya gelme. 3. Doğulan zaman. 4. Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan manzum eser. (En yaygın olanı : Süleyman Çelebi'nin yazdığı eserdir)¹.

mevlid (i. A. "velâdet"den masdar) (c. mevâlid). 1. Doğma, veladet. 2. Bir zatın doğduğu zaman, doğuş: Mevlid-i Peygamber. 3. Peygamberimizin doğumunun menkıbesi (bu iki mânâ ile halk dilinde: mevlüt). 4. Doğulan yer, velâdet yeri, Osm. maskat-ı re's².

mevlit (ar. mevlûd, yeni doğmuş'tan). 1. Hz. Muhammed'in yaşamını ve erdemlerini anlatan manzum yapıt, özellikle de Süleyman Çelebi'nin yapıtı. 2. Bu yapıtın okunduğu dinsel tören³.

mevlit, -di : is. Ar. mevlid 1. esk. Doğma, doğum. 2. Doğum yeri, insanın doğduğu yer. 3. Hz. Muhammed'in doğumunu, hayatını anlatan mesnevî. 4. Süleyman Çelebi'nin 15. yüzyıl başında yazdığı "Vesiletünnecat" adlı mesnevî. 5. Bu mesnevî'nin okunduğu dinî tören⁴.

mevlid : A. İ. 1. Doğum, doğma, veladet. 2. Doğulan yer. 3. Doğulan zaman. 4. Hz. Muhammed'in doğumu 5. Hz. Muhammed'in doğum menkıbesi ve hayatı ile ilgili eser. 6. Süleyman Çelebi'nin bu konudaki meşhur ve yaygın eseri⁵.

mevlid (mevlîd) a. i. Arap ve Türk edebiyatlarında Hz. Muhammed'in doğumu başta olmak üzere, hayatı, mucizeleri, gazaları, ahlakı vefatı ve hilyesini övgü ile anlatan eser⁶.

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü.

¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 1984, s. 760.

² Hayat Büyük Türk Sözlüğü, İstanbul, s. 853.

³ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, c. 16, İstanbul 1994, s. 8086.

⁴ Türkçe Sözlük, Ankara 1998, c. II, s. 1550, TDK Yay.

⁵ Dr. Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul 1994, s. 767.

mevlid... Kelimenin aslı Arapça'dır; v l d (doğurmak) köktünden türemiştir. Fasih Arapça'da başlıca şu anlamlara gelir :

1. Mimli mastar olarak "doğmak", "doğurmak" anlamlarını taşır.

2. Zaman ismidir. Milâd kelimesi İsâ Aleyhisselâm'ın doğum zamanını belirttiği gibi, Mevlid kelimesi de Muhammed Aleyhisselâm'ın doğum zamanını belirtir.

3. Yer ismidir. Mevlidü'- Nebî (Peygamber'in mevlidi) denince Hz. Peygamber'in doğum yeri olan Mekke'deki ev kastedilir.

4. Hz. Peygamber'in doğumunu anma bayramıdır⁷.

mevlit, mevlût ... 1- Peygamber Muhammed'in doğduğu gece olup kamer aylarından rebiyülevvelin on ikisine rastlar....; 2- Peygamber Muhammed'in doğumunu anlatan koşuk eser; 3- Bu koşuğun okunmasıyla yapılan dinsel tören⁸.

mevlid (A.) ...1. Arapça bir kimsenin doğduğu zamana mevlid denmektedir. Hz. Peygamber'in İslâm dinindeki yeri ve önemi göz önüne alındığında kelime, O'nun doğduğu zamana işaret etmek üzere has (özel) isim olarak kullanılmaktadır. 2. Mekân, yer ismi olarak kullanılmakta ve Mevlidü'n- Nebî mukabili, Hz. Muhammed'in doğduğu yer mânasına gelmektedir. Hz. Peygamber'in doğduğu eve Mevlidü'n- Nebî, denmektedir... 3. Herhangi bir kimsenin özellikle Hz. Peygamber'in doğumunu ifade eder. 4. Bir kimsenin doğumu münasebetiyle yapılan merasim. Hz. Peygamber'in dünyaya gelişi bir ferahlık, kurtuluş ve müjde olduğundan, doğumu da bir bayram olarak telakki edilmekte ve bu münasebetle kutlanmaktadır. 5. Hz. Muhammed'in dünyaya gelişini ve o andaki hadiseleri, vakaları anlatan menkabe. 6. Mevlid merasimlerinde çeşitli ikramların yapılması ve bu törenlerin yaygınlaştırılması neticesinde kelime zamanla ziyafet ve bayram mânasını da kazanmıştır⁹.

Yukarıda dikkatlere sunulan tanımlamalar ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere "mevlit" kavram işaretleri, dilimizde önceleri, Arapça'da olduğu gibi " doğma, doğuş", "dünyaya gelinen zaman", "dünyaya gelinen yer" kavramlarını karşılamak için kullanılmış; daha sonraları ise, özel bir kullanım kazanarak Hz. Peygamber'in "dünyaya gelişini", "doğduğu zamanı", "doğduğu yeri", hayatını, mucizelerini, gazalarını, ahlakını, vefatını vd. yönlerini konu alan eserleri (özellikle de Süleyman Çelebi'nin "Vesiletü'n- Necatı"nı) veya bu eserlerin okunduğu törenleri ifade eden / karşılayan bir kavram işareti olmuştur.

⁶İskender Pala, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü cilt I-II, , Ankara 1990, s. 339.

⁷ Edebiyat Ansiklopedisi, İstanbul 1991, s. 206, Milliyet yay.

⁸ Prof. Dr. Pars Tuğlacı, Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük, c. 4, İstanbul 1995, s. 1930.

⁹ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Deyimler / İsimler / Eserler / Terimler, c. 6, İstanbul, s. 315, Dergâh yay.

Mevlit kavram işaretini hakkındaki bu açıklamalardan sonra mevlit törenleri ve mevlit türü hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır: Hz. Peygamber'in vefatının ardından toplantılarda, meclislerde sürekli onun hayatı, meziyetleri anlatılır. Nihayetinde Harunnurreşid'in annesi (ö. 790), Hz. Peygamber'in doğduğu evi meşit durumuna getirir. Hz. Peygamber'in doğum günü olarak kabul edilen rebiülevvel ayının 11.-12. gecesi yaklaştığında burası ziyarete açılarak törenler düzenlenir. Daha sonraları da bu bir gelenek halinde devam eder.

Mekke'de yapılan bu törenler dışında, Mısır'da Şiiliğin İsmailiyye kolundan Fatımîler'in X-XI. yüzyıllarda Hz. Ali ve Hz. Fatıma için mevlit törenleri düzenledikleri bilinmektedir. Sünnî Müslümanlar'da ise ilk resmî mevlit töreni Selçuklular'ın Erbil Atabeyi Ebu Said Muzafferüddin Gökbörü (ö. 1232 ? / 1233 ?) zamanında yapılır. Ebu Said Muzafferüddin Gökbörü'nün emriyle düzenlenen törenlerden sonra, "mevlit töreni düzenleme", Sünnî Müslümanlar tarafından adeta kutsal bir gelenek olarak kabul edilir ve kısa sürede dünyanın dört bir yanına yayılır. Osmanlılar'da III. Murad devrinde kutlanmaya başlanır.

Hz. Peygamber için düzenlenen mevlit törenleriyle birlikte özellikle X. yüzyıldan itibaren "mevlit yazma" bir geleneğe dönüşür. Mevlitler, önceleri mesnevi tarzında yazılmış "Siyer-i Nebiler", "Şemal-i Şerifler" olarak karşımıza çıkar. Zira meşhur hadis alimi Tirmizi (ö.892)'nin IX. yüzyılda yazdığı Şemal-i Şerif ve Muhammed b. İshak (ö.850)'in yazmış olduğu Siyer ilk mevlit örneklerindedir. Mevlit adının geçtiği ilk eser ise, İbnü'l- Cevz (ö.1201)'nin Mevlidü'n -Nebi adlı eseridir. Yine İbnü'l Arabî (ö.1240)'nin Mevlidü'l- cismanî ve'r- Ruhanî'si, Sebteli Ebu'l- Kasım Sebtî (ö.1203)'nin Ed- Dürrü'l- munazzam fî mevlidi'l- Nebiyyi'l- muazzam'ı, İbn Dihye (ö.1235)'nin Kitabü't- tenvir fî mevlidi's- sirâci'l- münir'i, Zemlekânî'nin Mevlidü'n -Nebî'si Arapça olarak yazılmış ilk mevlit örneklerindedir. İran'da Şiilik'ten dolayı Hz. Peygamber için mevlit yazılmamıştır. Bizde ise ilk mevlit örneğinin kim tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Kimi kaynaklar Erzurumlu Kadı Darir'in Siyer-i Nebisi'ni, kimi araştırmacılar ise Ahmedî'nin Mevlidi'ni bu türün bizdeki ilk örnekleri olarak gösterirler. Ancak bütün bunlara rağmen Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n- Necatı, araştırmacılar tarafından en eski ve en güzel mevlit olarak kabul edilmektedir. Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n- Necatı'yla birlikte Türk edebiyatında 200'ün üzerinde mevlit yazılmıştır. Mevlit yazan şairlerden bir kısmı şunlardır: Abdî, Abdurrahman, Abdulkadir Necib, Ahmed, Ahmed Mürsidî, Aklî, Arif, Behiştî, Bekâî, Beyzâde Mustafa, Cebri Ebu'l- Hayr, Emirî, Gulamî, Gülşen-i Saruhanî, Hafî, Halil, Hamdullah Hamdî, Hamdullah b. Hayreddin, Hasan Basrî, Hasan İlmî, Hocaoğlu, Hüseyin Efendi, İbrahim Kadem, İbrahim Nazif, Kâmî Şaban Efendi, Kerimî, Yusufelili Keşfi, Saruhanlı Keşfi, Keşfi-i Samakovî, Kuloğlu, Lamiî, Mehmed Feyzî, Mehmed Hasan, Muhammed b. Hamza, Muhammed Hamdi Hüseyinî, Muhammed Nevâî, Muhibbî, Muradî, Mustafaoğlu, Aydınlı Mürîdî, Nahifî, Nesimî, Nûrî, Osman Feyzî, Erzurumlu Osman Siraceddin, Ragıp Mustafa Efendi, Refet, Manastırlı Rifat, Selahaddin Uşşakî, Salih Nihanî, Selâmî, Sinanoğlu,

Süleyman Çelebi, Şahidü'n Nayî, Mihrişah Sultan, Şâhidî, Şemsî, Tahir Ağa, Visalî, Yahya, Zâtî ...vd¹⁰.

Türk edebiyatında yukarıda ismi anılan şairlerin yazmış oldukları mevlitlerin hepsi son derece kıymetli ve bir birinden güzeldir. Ancak mevlitlerin içinde en çok beğeni toplayan, en fazla rağbet gören ve dünyanın bir çok diline çevrileni, Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n- Necâtı olmuştur. Zira bugün, İslam ülkelerinin bir çoğunda Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n- Necât, "mevlit", mevlit töreni", "mevlit kandili" kavramlarıyla adeta aynıleşmiş gibidir.

Vesiletü'n- Necât, 1409-1410 yıllarında Eski Anadolu Türkçesi'yle mesnevi tarzında yazılmış 730 beytlik eşsiz bir eserdir. Eser, (aradaki bir kaç Arapça şiir dışında) remel bahrinin "Fâilatün fâilatün fâilün" kalıbıyla yazılmıştır. Eserin baş tarafında mensur bir Arapça ön söz bulunmaktadır. Erzurumlu Kadı Darir'in Siyeri'nin ve Aşık Paşa'nın Garibnâmesi'nin yer yer tesiri hissedilen Vesiletü'n- Necât, esas itibarıyla "Dua", "Eseri nazm eden için dua isteme ve özür", "Alemin yaratılmasının sebebinin beyanı", "Peygamber'in veladeti", "Peygamber'in mucizelerinin beyanı", "Peygamber'in miracı hakkında", "Muhammed Mustafa'nın bazı vasıfları", "Peygamber'in vefatı hakkında" ve "Kitabın sonu hakkında" ana konularını ihtiva eden dokuz bölümden oluşmaktadır. Ayrıca her bölüm kendi içinde fasıllara ayrılmıştır. Bugün Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'ne eklemelerin ve çıkarmaların yapıldığı, mevlit törenlerinde yukarıda anılan bölümlerin büyük bir kısmının okunmadığı bilinmektedir. Ancak yapılan eklemeler de küçümsenecek gibi değildir. Zira eklemelerle mevlit metni bazı yayınlarda 1000 beyte ulaşmıştır.

Günümüzde dinî ve sosyo-kültürel hayatımızın vaz geçilmez bir ögesi durumuna gelen mevlit okuma ve okutma törenlerinin temel eseri olan Vesiletü'n- Necat'a ait bazı beytleri dikkatlere sunmak faydalı olacaktır:

Vesiletü'n- Necat'tan¹¹

Münacat

Allah adın zikr idelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula
Allah adın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ide Allah ana
Allah adı olsa her işün öni
Hergiz ebter olmaya anun sonu

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk.: 1) M. Tayyib Okıç, Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri, Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi, sayı: 1, Aralık 1975, Erzurum 1976, s. 17-78; 2) Necla Pekolcay, Türkçede Mevlid Metinleri, İstanbul 1950, (Doktora tezi); 3) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Deyimler / İsimler / Eserler / Terimler, c. 6, İstanbul, s. 316- 318, Dergâh yay.

¹¹ Metin Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş'ın Süleyman Çelebi Mevlid (Ankara 1989) adlı eserinden alınmıştır.

Her nefesde Allah adın di müdam
 Allah adıyla olur her iş tamam
 Bir kez Allah dise ışk ile lisân
 Dökülür cümle günah misl-i hazân

...

Birdür ol birliğine şek yok durur
 Gerçi yanlış söyleyenler çok durur

Varı yok yoğı var iden ol durur
 Dünyada her olanı ol oldurur
 Cümle âlem yoğ iken ol var idi
 Yaradılmışdan gani cebbar idi.

...

Peygamber'in Velâdeti

Âmine Hatun Muhammed anesi
 K'ol sadeften oldu ol dür dânesi
 Çünkü Abdullah'dan oldu hâmile
 Vakt irişdi hafta vü eyyâm ile
 Hem Muhammed gelmesi oldu yakın
 Çok alâmetler belürdi gelmedin
 Şol kitablar içre söylenen haber
 Zâhir oldu vü göründi serteser

...

Mustafa'nın - Ona selam olsun - Doğumu Sırasında Meydana Çıkan Şeylerin Beyanı

Ol gice kim toğdı ol hayr-ül Beşer
 Anası anda neler gördi neler
 Her ne ise göründi ise gözine
 Hem dahi vâki' olanı özine
 Ol rebî'ül- evvel ayı nicesi
 On ikinci gice isneyn gicesi

...

Peygamber'in - Ona selam olsun - Vefatının Anlatılması

Bilünüz iy âşıkân- Mustafâ
 Hakk'a irdi anda cân-ı Mustafâ
 Ol hüma kuşu çü pervâz eyledi
 Cümle halk feryâda ağaz eyledi

...

Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n- Necatı'ndan sonra en fazla okunan mevlitler
 Şair Ahmed'in "Ahmediyye"si ile Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin

"Muhammediyye"si olmuştur. Her iki eserden de zaman zaman alıntılar yapıлып Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n- Necatı'yla birlikte okunduğu bilinmektedir.

Ahmediyye ve Muhammediyye'den bazı beytleri dikkatlere sunmak faydalı olacaktır:

Ahmediyye'den¹²

...
 Cümle zerrât-ı cihan etdi sadâ
 Çağrışuban didiler kim merhabâ
     Merhabâ ey şems-i tâban merhabâ
     Merhabâ ey can-ı cânan merhabâ
 Merhabâ ey padişah-ı dü cihan
 Sentün içün oldı kevn ile mekân
     Merhabâ ey andelib- bağ-ı Elest
     Aşkın ile cümle alem oldı mest
 Merhabâ ey can-ı bâkî merhabâ
 Merhabâ uşşâka saki merhabâ
     Merhabâ ey zât-ı Hakk'un mazharı
     Merhabâ ey enbiyânun rehberi
 Merhabâ ey bülbül-i bağ-ı cemâl
 Merhabâ ey aşna-yı Zül'- Celâl
     Merhabâ ey âsi ümmet mence'i
     Merhabâ ey çaresüzler melce'i

...

Muhammediyye'den¹³

...
 Eger Rum'un revânında götürsem ben dilarâyı
 Revânına revân idem Semerkand u Buhara'yı
     Dilarâdur dutan hurrem gözüm gönlüm cihânını
     Ve illâ nite bulaydı dil arayı dilarâ'yı
 Gelür derler dilarâmı gider derler dil arâmı
 Şu dem bulur dil arâmı ki ben bulam dilarâyı

...

Mevlit kavram işaretleri ve edebiyatımızda mevlit türünün konu alındığı yazıyı, Şeyh Mustafa Hulûsi'nin Mevlid-i Şerifi'nden bir kaç beytle tamamlamak yerinde olacaktır:

¹² Metin Nihat Sami Banarlı'nın Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (İstanbul 1987) adlı eserinden alınmıştır: bk. age. s. 487.

¹³ Metin, Nihat Sami Banarlı'nın Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (İstanbul 1987) adlı eserinden alınmıştır: bk. age. s. 488

Şeyh Mustafa Hulûsi'nin Mevlid-i Şerifi'nden¹⁴

...
 İlâhî ol vesilemiz Muhammed bakî zat
 Hürmetine eyle bizi nardan azat
     İlâhî anın izzetine bize izzet kıl
     Fazlın ile cümlemize rahmet kıl
 Lütf idüp sakla bizim imanımız
 Virevüz iman ile taki canımız
     Kabrümüzi iman ile pürnur kıl
     Munis-i Gılman ile hem huri kıl
 Minkerine virelim doğru cevab
 Bulalım ravza-ı cennetde dürlü sevab
     Ayıbımızı itme izhar ya Settar
     Afv idüp suçumuz yarlığa ya Gaffar
 Lütfun bahrine gayet yokdur
 Rahmetine hiç nihayet yokdur
     Selametle sıratdan bizi üçür
     Havz-ı kevserden kane kane içür
 Umarız senden inayetler ola
 Bu cemaat selametle cenneti bula
     Kıl bizi cennetde Habibin'e civar
     Ziyafetler idüp göster bize didar
 ...
     Duamız eyle dergâhında kabul
     Kullar içre kıl bizi has kul
 Her kim didi bu dualara amin
 Eyle anları şerr-i şeytandan emin
     Ger dilersen kabul ola bu münacat
     Mustafa'nın kendüne vir salavat
 ...

¹⁴ Metin, Ahmet Yolcu tarafından hazırlanan Mevlid-i Şerif Şeyh Mustafa Hulûsi (Erzurum 1984) adlı çalışmadan alınmıştır: bk. age. s. 4-5.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet YOLCU, Mevlid-i Şerif Şeyh Mustafa Hulûsi, Erzurum 1984.
- Arslan TEKİN, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, İstanbul 1995.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, c. 16, İstanbul 1994.
- Edebiyat Ansiklopedisi, İstanbul 1991, Milliyet yay.
- Faruk K. TİMURTAŞ, Süleyman Çelebi Mevlid, Ankara 1989.
- Ferit DEVELLİOĞLU, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 1984.
- Hayat Büyük Türk Sözlüğü, İstanbul (?).
- İskender PALA, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü cilt I-II, Ankara 1990.
- Mehmet DOĞAN, Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul 1994.
- Mehmet Tayyib OKIÇ, Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri, Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi, sayı: 1, Aralık 1975, Erzurum 1976, s. 17-78.
- Necla PEKOLCAY, Türkçede Mevlid Metinleri, İstanbul 1950, (Doktora tezi).
- Necla PEKOLCAY, İslami Türk Edebiyatı, İstanbul 1967.
- Nihat Sami BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi , İstanbul 1987
- Pars TUĞLACI, OKYANUS Ansiklopedik Türkçe Sözlük, c.4, İstanbul 1995.
- Türkçe Sözlük I-II, Ankara 1998, TDK Yay.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Deyimler / İsimler / Eserler / Terimler, İstanbul, c. 6, Dergâh yay.